

УДК 001.32(477)(092)

<https://doi.org/10.33402/zuz.2021-17-158-181>

Іван ПЕНДЗЕЙ

кандидат історичних наук

доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історії і політології

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6499-329X>

e-mail: pendzey.ivan@gmail.com

ОСТРАКІЗМ ОЛЕКСАНДРА КАРПЕНКА У ПЕРІОД РОБОТИ В ІНСТИТУТІ СУСПІЛЬНИХ НАУК АКАДЕМІЇ НАУК УРСР У ЛЬВОВІ

З'ясовано концептуальні розбіжності Олександра Карпенка й adeptів комуністичної ідеології щодо характеру революційного руху в Східній Галичині у листопаді 1918 р., проаналізовано породжений на цій основі науковий, ідейно-ідеологічний, партійний та адміністративно-організаційний ostrakizm вченого. Висвітлено відстоювання О. Карпенком своїх новаторських поглядів на революційний процес у Східній Галичині в листопаді 1918 р. та його боротьбу за їхнє утвердження в радянській історіографії. Цькування і переслідування О. Карпенка, зумовлене його переоцінкою характеру революційних подій у Східній Галичині, пов'язано з фундаментальною проблемою переосмислення концептуальних проблем політичної історії України першої чверті ХХ ст., про яку в ті дні дискутували на розширеній вченій раді Інституту історії АН УРСР у Києві, де виступив вчений і був підданий нещадній критиці. На основі першоджерела відтворено протистояння двох діаметрально протилежних непримиренних концепцій характеру революційного руху в Східній Галичині в жовтні-листопаді 1918 р., які виражали і представляли І. Компанієць та О. Карпенко, з'ясовано позицію у дискусії відомого ученого Ф. Шевченка. Подано рішення кількох партійних зборів Інституту суспільних наук, спрямовані на приниження вченого і дискредитацію його ідей. Зроблено розгорнутий аналіз закритих партійних зборів Інституту 5–6 травня 1958 р. та їхніх ухвал. Виявлено певні розходження у тлумаченні Ю. Сливкою і В. Бадяком виступу М. Кравця на зібранні його справжньою роллю в прийнятій зборами компромісній постанові, і відверненні від О. Карпенка партійної розправи. Зазначено поширення його ідей, наукових тверджень і висновків щодо подій у Західній Україні в листопаді 1918 р., виникнення ЗУНР як в Інституті суспільних наук, так і серед громадськості. Привернуто увагу до проблеми наступу Львівського обкому КП України на колектив інституту, його та ЦК компартії України звинувачень директора інституту І. Крип'якевича у незадовільній роботі з кадрами, що, зрештою, призвело до звільнення О. Карпенка з роботи в Інституті суспільних наук АН УРСР.

Ключові слова: Олександр Карпенко, характер революційного руху в Східній Галичині, національно-демократична революція, ЗУНР, «український буржуазний націоналізм», ostrakizm.

Олександр Карпенко – представник покоління радянських істориків, яке народилося, виховувалося, здобуло освіту за радянської влади, було тілом від тіла народу, разом з ним пережило сталінське лихоліття – голодомор, розкуркулення і примусову колективізацію, масові репресії та депортації, героїчною боротьбою на фронтах Другої світової війни наблизило велику перемогу, і в якого пробудження під впливом війни (особистої участі в ній) почуття патріотизму, національної гідності поєдналося з усвідомленням фарисейства більшовицько-радянської системи, надіями на краще майбутнє народу. О. Карпенко належить до невеликої когорти наукової інтелігенції, яка в післявоєнний час, у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років – після смерті Сталіна, XX з'їзду КПРС та певної демократизації громадсько-політичного життя, – започаткувала з національно-патріотичних засад ґрунтовне вивчення історичного минулого українського народу, по-новому осмислювала й висвітлювала його доленосні етапи, одним з яких було створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Концептуальне бачення О. Карпенка характеру революційного руху на західноукраїнських землях у листопаді 1918 р. як національно-демократичної революції, внаслідок якої і виникла ЗУНР, стало справжнім проривом в історіософському осмисленні суспільно-політичних процесів у Східній Галичині. Відстоюючи історичну правду про Листопадовий зрив 1918 р. на заході України, О. Карпенко зазнав цькування, переслідування та партійно-адміністративних утисків.

Перше переслідування О. Карпенка трапилося, коли він працював в академічних установах Львова – на посаді завідувача відділу філії Бібліотеки Академії наук УРСР (нині – Львівська національна наукова Бібліотека України імені В. Стефаника) (1949–1952) і відповідального секретаря Інституту суспільних наук АН УРСР (1952–1953). Це фактично було відповіддю на ретельне виконання ним обов'язків адміністратора української установи. Він, зокрема, наполягав на спілкуванні працівників бібліотеки з відвідувачами українською мовою, а сам приходив на роботу в українській вишиванці. Його підопічні, член КПРС і двоє безпартійних, невдоволені його вимогами, подали у первинну парторганізацію АН УРСР заяву-донесення, де повідомляли, що «в червні 1953 р. член КПРС Карпенко, знаходячись в бібліотеці філіалу АН УРСР ... почувши, що співробітниця відділу бібліографії т. Лазеба розмовляє з читачем російською мовою, порадив розмовляти з читачами українською мовою і заявив, що “російською мовою будете розмовляти в Російській федерації”». Подібне зауваження т. Карпенко зробив і Жолкевському, який привітався до нього російською, при цьому сказав, «щоб було це в останнє»¹. Комуніста Карпенка звинуватили «в політично шкідливих висловлюваннях, які об'єктивно були проявами українського буржуазного націоналізму...», що його поведінка «свідчить про нерозуміння ним суті Ленінсько-сталінської національної політики...» і рішенням первинної партійної організації АН УРСР від 19.09.1953 р. відрахували з членів КПРС². Це було його перше зіткнення з партійним офіціозом і тими, хто беззастережно виконував його вимоги.

Олександр Карпенко не вдався до очікуваного від нього «відкритого і чесного визнання своїх помилок», прийнятого в сталінські часи, і не відступив від власної позиції. На його апеляцію Бюро ленінського райкому КП України м. Львова розглянуло

¹ Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. П.-2477. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 124–126.

² Там само. Арк. 31–32.

подану ним заяву 7.10.1953 р. і постановило: «... за політично шкідливі висловлювання і непартиїну поведінку при розгляді цього питання на первинній парторганізації ... перевести тов. Карпенко О. Ю. із членів в кандидати КПРС терміном на 1 рік»³. І з цим рішенням Олександр Юхимович не погодився. Бюро Львівського міськкому КП України, розглядаючи апеляцію т. Карпенка на рішення Бюро Ленінського райкому КП України м. Львова від 7 жовтня 1953 р., своїм рішенням від 15 грудня 1953 р. (прот. № 3) Карпенку О. Ю. за політично-шкідливі висловлювання і непартиїну поведінку при розгляді його питання на первинній партійній організації оголосило догану із занесенням до облікової картки⁴. О. Карпенко апелював на рішення Бюро Львівського міськкому КП України і просив не виносити йому партійного стягнення. Бюро Львівського обкому КП України, розглянувши персональну справу О. Ю. Карпенка, постановило: «На зміну рішення бюро Львівського міськкому КП України від 15 грудня 1953 р. (прот. № 3), обмежитись обговоренням вчинку т. Карпенко О. Ю. на бюро обкому КП України». Формально було зазначено визнання О. Карпенка про те, що «ця розмова мала місце товариської поради», а також, що «Керівництвом філіалу Академії наук УРСР т. Карпенко характеризується позитивно». Олександр Юхимович вийшов із цієї вкрай несприятливої для нього ситуації з незначними моральними втратами, хоч за висунуте проти нього звинувачення, зокрема «про нерозуміння ним суті Ленінсько-сталінської національної політики», яке мало суто ідеологічний характер, міг поплатитись не тільки місцем праці, але й свободою, як це в недалекому минулому ставалося з тими, хто хоч якось відступав від генеральної лінії партії або суперечив їй словом чи ділом. Не останню роль у прийнятті сприятливого для О. Карпенка рішення бюро обкому зіграла неупереджена оцінка його праці, представлена в характеристиці, поданій його новим керівництвом – дирекцією Інституту суспільних наук АН УРСР і сформульованій, безперечно, під впливом визначного вченого І. Крип'якевича, який очолив філіал Академії наук УРСР в 1953 р.

У стінах цього науково-дослідного закладу відбулося становлення О. Карпенка як дослідника національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у 1919–1920 рр., розпочате ще на попередньому місці праці. У 1953 р. він захистив дисертацію на здобуття вченого звання кандидата історичних наук. В 1955 р. йому присвоєно звання старшого наукового співробітника інституту. Вивчення архівних джерел, зокрема матеріалів ЦК КПЗУ, доступ до яких він отримав за рішенням Секретаря ЦК КПУ І. Назаренка, дозволили йому по-новому підійти до революційного руху в Східній Галичині у жовтні–листопаді 1918 р. і проголошеної Західноукраїнської Народної Республіки. У тезах доповіді, виголошеній на конференції істориків у Львові 1956 р., він заявив: «У результаті героїчної боротьби трудящих мас Західної України, як і всієї Австро-Угорщини, була повалена монархічна влада Габсбургів, в Західній Україні ліквідовано іноземне поневолення, завершена в основному народна, національно-демократична революція»⁵. Однак така оцінка листопадових подій у Східній Галичині, як згодом писав дослідник, «не була сприйнята учасниками конференції і була рішуче засуджена

³ Держархів Львівської обл. Ф. П.-2477. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 124–126.

⁴ Там само. Ф. П.-3. Оп. 5. Спр. 26. Арк. 27–28.

⁵ Карпенко О. Ю. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні в 1918–1923 рр. *Наукова конференція істориків: тези доп. і співдоп.* Львів, 1956. С. 3–4.

як буржуазно-націоналістична»⁶. Його нове концептуальне бачення історичних подій листопада 1918 р. на західноукраїнських землях «було рішуче відкинута»⁷. Положення, викладені в тезах доповіді, він розвинув у статті «До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.», опублікованій 1957 р. Вперше в радянській історіографії Листопадовий зрив галичан у 1918 р. був поданий у нерозривному зв'язку з революційними подіями в Австро-Угорщині, збройне повстання 1 листопада 1918 р. дослідник тлумачив як «загальне національне повстання»⁸, що переросло в «буржуазно-демократичну, національно-демократичну революцію»⁹. Проте стаття, як стверджує О. Карпенко, «викликала протест з боку компартійних структур усіх рангів та їхніх ідеологічних служб»¹⁰, «була розцінена як рецидив українського буржуазного націоналізму»¹¹. Так, у «рецензії» «За об'єктивне висвітлення історичного процесу в Західній Україні» в газеті «Вільна Україна» за 9 березня 1958 р. її автори, директор Львівського філіалу Центрального музею імені Леніна Б. Дудикевич (колишній член КПЗУ) і завідувач відділу науки і культури Львівського обкому партії В. Маланчук, картали О. Карпенка за ідейно хибні методологічні підходи і наукові твердження, що полягали у переспіві «націоналістичних теорій, які пропагувалися буржуазно-націоналістичним табором» і т. д.¹².

Олександр Карпенко в листі (33 сторінки машинопису) до ЦК КПУ і секретаря Львівського обкому КПУ Ф. Ковалю заявив, що «цілий ряд важливих питань, порушених у “рецензії”, вирішений неправильно, а окремі події просто сфальсифіковано»¹³. На засіданнях відділу Історії України Інституту суспільних наук, де впродовж двох днів велося обговорення його статті в контексті «рецензії», яке мало характер наукової дискусії щодо піднятих у статті питань, О. Карпенко «усе по пунктах відкинув». «Це було зроблено у формі озлоблених, з ображенням цих авторів [«рецензентів» – І. П.]»¹⁴. Один із учасників засідань П. Чуприна дорікнув О. Карпенкові у зверхньому

⁶ Карпенко О. Ю. Утворення Західно-Української Народної Республіки – вікопомний чин українського народу. *Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки*: матеріали (Івано-Франківськ, 1–3 листопада 1993 р.). Івано-Франківськ, 1993. С. 8.

⁷ Доповіді та повідомлення Львівського державного університету. Львів, 1957. Вип. 7. Ч. 2. С. 20.

⁸ Карпенко О. Ю. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. *З історії західноукраїнських земель*. Київ, 1957. Вип. 1. С. 84.

⁹ Там само. С. 85.

¹⁰ Карпенко О. Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 27.

¹¹ Карпенко О. Ю. Утворення Західно-Української Народної Республіки... С. 8.

¹² Дудикевич Б., Маланчук В. За об'єктивне висвітлення історичного процесу в Західній Україні. *Вільна Україна*. 1958. 9 березня.

¹³ Цит. за: Кобута С., Мицан К. Життя, присвячене служінню науці: до 80-ліття професора О. Ю. Карпенка. *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. Ч. 5–6: На пошану професора Олександра Карпенка. С. 26.

¹⁴ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 29–30; Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента і науковця. *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. Ч. 5–6: На пошану професора Олександра Карпенка. С. 46.

ставленні до «колег» по відділу: «Окрім себе він вважав усіх плебеями, які нічого не розуміють в історії»¹⁵. 12 квітня 1958 р. партбюро інституту прийняло рішення розглянути персоналізоване питання О. Карпенка на партзборах, замаскувавши його порядком денним: «Про ідейно-теоретичний рівень публікацій нашого інституту». Позиція партбюро, яка здебільшого впливала з «рецензії», фіксувалась у фразях: Карпенко «випустив у світ плутану, не підтверджену історичними фактами статтю», в ній «проявляється теоретична неміч автора»¹⁶. Саме виходячи з цієї методологічної настанови, закриті партійні збори інституту 5–6 травня 1958 р. з'ясовували не тільки наукову, але й ідейно-політичну позицію О. Карпенка. Їхню винятковість, гостроту проблеми підкреслювала присутність і виступи двох завідувачів відділів Львівського обкому КП України В. Маланчука й О. Савчука, а також Б. Дудикевича.

За визначенням Ю. Сливки, «Під час дискусії чітко виявилися два підходи до характеристики подій у Східній Галичині в кінці жовтня – на початку листопада 1918 р. та оцінки їх О. Карпенком: суто політико-ідеологічний з настирливим намаганням звинуватити автора статті в методологічних помилках і спроби наукового осмислення процесу, який призвів до створення Західно-Української Народної Республіки»¹⁷.

Прибічники першого підходу в основу виступів на зборах поклали висновки, на яких акцентували увагу «рецензенти». Їх фактично перепоїв у доповіді археолог Ю. Захарук. Він твердив, що Карпенко показав ізольовано революційний рух у Галичині від Східної України, прирівняв національно-визвольний і національно-реформаторський рух, змішуючи прагнення мас і буржуазії, перебільшив зв'язки Східної Галичини з іншими частинами Австро-Угорщини та кількість учасників у боротьбі, низка його висновків, зокрема про те, що «створення ЗУНР являло собою революційний акт», не відповідають історичній правді, допустив «багато суперечливих тверджень», дотримувався «негідного методу» використання джерел – користувався оцінками (покликання на роботи Вальтера), які потім були переглянуті, порушив методику цитування і т. д.¹⁸.

Професійні історики П. Чуприна, М. Кравець, Г. Ковальчак, історик-економіст М. Герасименко, літератори П. Малий, С. Щурат та ін. критикували «фальшиві схеми» та «каламбурні концепції» (саме так вони називали підходи О. Карпенка), звернули увагу на виявлені у його статті «справді редакторські огріхи», діаметрально протилежні твердження, спотворені цитати, не «ті» дані на різноманітний фактаж, якого «не побачив» автор, «проігнорував його», тому припустився «помилкових» висновків, оцінив появу ЗУНР як результат «народно-демократичної», «національно-демократичної революції під проводом української буржуазії»¹⁹.

¹⁵ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 30.

¹⁶ Там само. Спр. 51. Арк. 10–12.

¹⁷ Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949–1978 рр.). *Галичина*. 2001. Ч. 5–6. С. 12.

¹⁸ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 23–25; Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР про ідейний і науковий рівень публікацій інституту 6 травня 1958 р. *Культурне життя в Україні. Західні землі*. Львів, 2006. Т. 3: 1966–1971. С. 741; Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 46.

¹⁹ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 29–35, 58–70, 95–106, 107–112; Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 46–47.

Степан Щурат, «як комуніст», висловив своє ставлення «до роботи і концепції т. Карпенка» на особистих враженнях від подій, які відбувалися у Львові 1 листопада 1918 р. (йому тоді було 10 років). Він сказав, що був дуже здивований, коли вперше ознайомився з концепцією т. Карпенка про буржуазно-демократичну революцію в листопаді 1918 р. у Львові. «Я був свідком цих подій... Ніякої революції тут не було вночі на 1 листопада. Населення, яке вранці прокинулось, побачило, що на Львівській ратуші, замість прапора австрійської монархії, висить прапор української буржуазії. Дивувались і все. Так проходила ця буржуазно-демократична революція в ніч на 1 листопада 1918 р., яка нібито повинна була бути такою, як революція 1905 р. або 1917 р. у Росії. Нічого подібного тут не було в той час... Не може бути й мови про буржуазно-демократичну революцію у Львові, в Західній Україні, в 1918 р.»²⁰. Він твердив, що «т. Карпенко створив собі певну схему на основі матеріалу, що його вивчав. Щоб довести правдивість своєї схеми, він почав підбирати для цього факти і підібрав, підтасовуючи їх так, щоб вони були вигідні для його роботи і для його концепції»²¹. За його переконанням, «Всякий суспільний рух ми оцінюємо з точки зору інтересів міжнародного пролетаріату. Якщо він приносить користь пролетаріату, він є прогресивним. Рух, який тут відбувається, в час, коли на Сході формувалася радянська держава, цей рух був реакційний, і тут нічого шукати прогресивності в подіях 1918 р.»²².

З таким самим політико-ідеологічним кліше ополчився проти ідей О. Карпенка і П. Малий. «Загальне враження, яке я виніс з матеріалів, які мені відомі. Революційний рух розгорнувся на Західній Україні під впливом подій на Україні в жовтні 1918 р., але це не був рух, який виніс на своїх хвилях ЗУНР. А саме ця точка зору покладена в основу концепції т. Карпенка [він твердив що ЗУНР виникла під впливом Жовтневої революції – *І. П.*]. Тут кажуть, що оригінальна концепція. Нічого оригінального нема...»²³.

Богдан Дудикевич поклав провину на Олександра Карпенка за те, що він у своїй статті розвинув концепцію, «що буржуазія очолювала» («Це є суть цього питання»), і тим самим ідеалізує роль української буржуазії у листопадових подіях 1918 р. Теза, що буржуазія підтримувала революційний рух проти імперіалізму «є основна шкідлива концепція», «основна помилка т. Карпенка»²⁴. Він наголошував, що «т. Карпенко в своїх матеріалах не приводить ні одного факту, який би характеризував з негативного боку українську буржуазію, її зрадницьку роль в національно-визвольній боротьбі». «Всі зусилля української буржуазії, – твердив він, – були спрямовані на придушення революційного руху в Західній Україні», «нічого прогресивного в її діях не було»²⁵.

Валентин Маланчук, претендуючи на показну об'єктивність, виділив дві сторони в обговорюваній проблемі: дискусійні питання і ті, які не можуть «піддаватись будь-якій дискусії». Над питаннями, як-от подана у статті О. Карпенка оцінка подій 1 листопада 1918 р., «чи була це національно-демократична революція, чи був це офіцерський путч, чи був це переворот, в результаті якого влада перейшла з рук однієї групи буржуазії до

²⁰ Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 745.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Там само. С. 746.

²⁴ Там само. С. 741–742.

²⁵ Там само. С. 742.

рук іншої групи буржуазії», як і щодо «народної революції» «повинні працювати всі інші історики». Іншими положеннями статті були ті, які «ми повинні рішуче відкинути», які не можуть «піддаватись будь-якій дискусії», «які не можуть не викликати заперечення і засуду». Це, по-перше, «апологетизація і ідеалізація західноукраїнської буржуазії»²⁶, «і те, що т. Карпенко прямо пропагує окремі націоналістичні теорії, висунуті захисниками ЗУНР»²⁷.

Старший науковий співробітник інституту Олексій Дей зробив закид В. Маланчуку. На його твердження, що «інтелігенція» – «це представники контрреволюційної західноукраїнської буржуазії, які нічого спільного не мали з інтересами пролетаріату...», заперечив: «Не можна ж всю інтелігенцію кинути в табір контрреволюційної буржуазії». Водночас О. Дей не погодився і з О. Карпенком: «Але говорити, що інтелігенція, зокрема дрібно буржуазія, очолила революційну боротьбу, не можна...»²⁸.

Олександр Карпенко протистояв Валентині Маланчуку. На його твердження, що він не взяв до уваги «партійний документ ... виступ т. Мануїльського на нараді вчителів західних областей», «де він сказав, що українська буржуазія ніколи не була революційною, ніколи не була захисником інтересів народних мас», О. Карпенко заперечив: «Це не партійний документ»²⁹. На репліку науковця: «Це документ, схвалений ЦК нашої партії», він сказав: «Мені це не відомо було»³⁰. «Мені здається, – наголосив В. Маланчук, – що комуністу-історик не варто так оперувати документами, як це робить т. Карпенко. Незрозуміло з чого виходив т. Карпенко, коли повністю опублікував Декларацію Національної Ради»³¹. «Це справжня націоналістична листівка і вводити її в наукові дослідження більш ніж недоцільно... Таке цитування не робить честі т. Карпенку»³². Він також доводив, що «оцінка цих подій з боку КПЗУ» «по питанню дрібної буржуазії, по питанню зокрема діяльності ЗУНР і листопадового перевороту» «була помилковою». Її автори – представники групи Васильківа-Турянського, яка «скотилась на націоналістичні позиції». «З цих оцінок виходила і група Бараби-Косара. Бараба і Косар нині реабілітовані, однак їх реабілітація не означає реабілітації їх політичних помилок – хибного повороту до ОУН, який група здійснила, випустивши в 1933 р. листівку про листопадові події, на яку покликається т. Карпенко, листівки, в якій ставиться знак рівності між Жовтневою революцією і листопадним переворотом у Львові»³³. Стаття О. Карпенка, резюмував В. Маланчук, «містить цілий ряд неправильних положень і не може не нанести шкоди історичній науці»³⁴. Ще один, вельми цікавий висновок, зазначає В. Бадяк, проголосив партійний ідеолог про те, що путч (захоплення влади 1 листопада 1918 р. стрільцями під керівництвом сотника Д. Вітовського у Львові) він визначив таким, який власне придушив «революцію»³⁵.

²⁶ Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 742.

²⁷ Там само. С. 743.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.

³¹ Там само. С. 79.

³² Там само.

³³ Там само. С. 744.

³⁴ Там само.

³⁵ Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 47.

Олександр Карпенко, крім полеміки з Валентином Маланчуком, двічі виступав і в підсумковому слові таки визнавав, «що в статті є ряд помилок», «можливо, були допущені помилки», та намагався довести правоту своєї позиції, пояснюючи «плутанину», яка з'явилась у нього, тим, «що я начитався літератури КПЗУ, документів керівних органів партії, а в документах ЦК КПЗУ ця справа висвітлена якраз так, як і в нашій статті». Він підкреслив: «Ніколи і ніде я не ставив питання про переоцінку ЗУНР, про це є у мене спеціальна стаття про боротьбу трудящих мас проти ЗУНР»³⁶; «... ясне питання про ЗУНР я ніколи не ставив під сумнів. Однак, з сьогоднішньої дискусії я зовсім не роблю висновків, що потрібно кинути цю народну масу – трудівників, селян, робітників, їх революційну боротьбу в табір контрреволюції. Я вважаю, що треба глибше вивчати участь народних мас, показувати народні маси, відділяючи їх більш різко від буржуазії... Виступи товаришів були в основному правильними, всі корисні зауваження я врахую і за допомогою колективу, зокрема відділу історії, це питання ми правильно висвітлимо, дамо йому належну оцінку і всі недоліки, які були допущені в статті, частково по-молодості, а частково із-за незнання матеріалів, будуть виправлені»³⁷. Визнаючи недоліки, допущені в статті «по молодості», через незнання матеріалу, обіцяючи всі корисні зауваження врахувати, О. Карпенко «рецензію» як «правильну» категорично відхилив. При обговоренні проєкту рішення зборів О. Карпенко запевнив: «Майже з більшістю положень рецензентів я не погоджуюсь. Про це я написав довідку»³⁸. У відповідь на репліку В. Маланчука «Тоді ... з чим погодився т. Карпенко» науковець заявив: «Те, що говорилося на зборах – це одне, а у рецензії написане зовсім інше. З вашим виступом можна рахуватися. Ряд питань можна вважати дискусійними, а з рецензією я погодитися не можу»³⁹.

Унаслідок обговорення збори прийняли постанову на основі пропозицій О. Дея. На запитання головуючого М. Кравця «Які будуть доповнення, зміни до проєкту резолюції?» О. Дей, покликаючись на слова «т. Савчука, що ми зібрались не для того, щоб “пришивати ярлики”», запропонував з проєкту резолюції «викреслити таке речення, де говориться про буржуазно-націоналістичну концепцію, про політичну реабілітацію буржуазії і т. д.»⁴⁰. В іншому основоположному питанні: визначенні думки партійних зборів щодо Дудикевича і Маланчука, О. Дей запропонував обмежитись щодо рішення «Партійні збори визнають основні положення рецензії тт. Маланчука і Дудикевича правильними» констатацією правильності публікації самої рецензії. «Треба записати, – сказав він, – так: партійні збори вважають, що газета “Вільна Україна” зробила правильно, надрукувавши рецензію тт. Дудикевича і Маланчука, яка звернула увагу на недоброякісність статті тов. Карпенка»⁴¹.

Ухвала закритих партійних зборів Інституту суспільних наук – підсумковий документ їхньої роботи – мала компромісний характер. Створення ЗУНР трактувалось

³⁶ Карпенко О. Боротьба робітничого класу Східної Галичини проти влади української буржуазії під час існування ЗУНР. *З історії західноукраїнських земель*. Київ, 1958. С. 69–86.

³⁷ Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 748–749.

³⁸ Там само. С. 749.

³⁹ Там само. С. 749–750.

⁴⁰ Там само. С. 749.

⁴¹ Там само. С. 750.

відповідно до «рецензії» на статтю О. Карпенка «До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.», «в якій автор, недостатньо глибоко вивчивши питання, дає хибне трактування важливих явищ революційного руху в Західній Україні восени 1918 р.

Тов. Карпенко не спромігся правильно виділити і висвітлити роль і значення кожного класу в суспільстві Галичини після Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, а особливо в період насадження Антантою буржуазно-ліберальних урядів в країнах Центральної і Східної Європи для придушення революційного руху робітників і селян.

Неправильним є трактування тов. Карпенком ролі “Військового комітету” в подіях листопада 1918 р., класове спрямування дій якого ототожнюється ним з класовим спрямуванням дій революційних робітників і селян.

Як показує глибоке вивчення питань революційного руху в Галичині, дії військової організації буржуазно-націоналістичної Української Національної ради не тільки не мали нічого спільного з революційними прагненнями робітників і селян, а були спрямовані на придушення революційного руху.

Створення ЗУНР, здійснене при допомозі військової організації українських буржуазних націоналістів, було спрямоване не тільки проти революційного руху у Східній Галичині, а й на всій Україні в період боротьби українського народу під керівництвом Комуністичної партії проти австро-німецьких окупантів, за відновлення Радянської влади. Ідеалізація т. Карпенком дій військової організації контрреволюційної Української Національної Ради, визначення подій початку листопада 1918 року як загальнонаціонального повстання нічого спільного з історичною правдою не мають»⁴².

Але в ухвалі зборів не містилось висунутих О. Карпенку звинувачень у методологічних помилках «про буржуазно-націоналістичні концепції, про політичну реабілітацію буржуазії і ін.», а також оцінок, що компрометували весь галицький революційний рух кінця жовтня-початку листопада 1918 р., тож не були визнані «основні положення рецензії правильними». За порадою О. Дея в рішенні збори заявили про схвалення публікації газетою «Вільна Україна» рецензії Дудикевича і Маланчука, де вказали на недоброякісність статті О. Карпенка⁴³.

Те, що в ухвалі зборів не відображена принципова позиція обкому партії, не схвалено критики концепції О. Карпенка Б. Дудикевичем і В. Маланчуком, зміст самої рецензії дають підстави кваліфікувати висловлені в ній положення не просто як певний відступ від генеральної лінії огульної критики О. Карпенка, а й як її фіаско на партзборах. По суті, саме це констатувала довідка партійної комісії при Львівському обкомі КП України, підготовлена до розгляду персональної справи О. Карпенка на засіданні бюро обкому партії 17 червня 1972 р. У ній зазначено: «... партійні збори не дали принципіальної, партійної оцінки антипартійному виступу Карпенка у цій статті⁴⁴, і погодилися з тим, що сам Карпенко в ході дискусії в основному визнав свої

⁴² Держархів Львівської обл. Персональна справа О. Ю. Карпенка. Арк.13; Постанова зборів партійної організації Інституту суспільних наук Академії наук УРСР від 6 травня 1958 р. *Культурне життя в Україні. Західні землі*. Львів, 2006. Т. 3: 1966–1971. С. 750–751.

⁴³ Там само. С. 751.

⁴⁴ Карпенко О. До питання про характер революційного руху...

помилки»⁴⁵. Компромісні положення постанови зборів фактично свідчили, що більша частина їхніх учасників насправді перебувала у, так би мовити, негласній опозиції до партійно-ідеологічного трактування характеру революційного руху у жовтні–листопаді 1918 р. у Східній Галичині і виникнення ЗУНР, звинувачень О. Карпенка в методологічних помилках.

Приховуючи поразку на зборах суто політико-ідеологічного підходу у трактуванні подій, прихильників звинувачень О. Карпенка в методологічних помилках, у партійній ухвалі на догоду ортодоксії, видаючи бажане за дійсне, було введено запевнення, що «ні один комуніст інституту не підтримав помилкової, політично шкідливої концепції О. Ю. Карпенка, а сам тов. Карпенко в ході дискусії, в основному, визнав свої помилки»⁴⁶. Замовчувалося те, що, як твердить Ю. Сливка, «на зборах переважало намагання більшості учасників спрямувати обговорення статті О. Карпенка у русло наукової дискусії»⁴⁷. Фактично на зборах на основі поданої О. Карпенком характеристики подій у Східній Галичині в кінці жовтня – на початку листопада 1918 р. були спроби переосмислити процес, який спричинив утворення ЗУНР, що об'єктивно вело до політичної переоцінки ролі Західноукраїнської держави в українській історії. Вона, на думку деяких співробітників інституту, була на часі. Про це прямо сказав у своєму виступі С. Щурат, запитавши: «Який же резонанс має ця стаття, хоча б в нашому інституті? В розмові з товаришами я чув, що товариші висловлювали таку думку. Зараз стоїть питання про перегляд оцінки гетьманату на Україні, а значить, очевидно, треба ставити питання про перегляд оцінки петлюрівщини. Один з істориків мені сказав згаряча: а може і пора. Це повинно нас насторожити, якщо в нашому середовищі не тільки дискусійні виступають настрої, а й настрої іншого характеру. То, очевидно, вони можуть виникати поза нашим інститутом»⁴⁸.

Провідником ідеї обговорення статті О. Карпенка в руслі наукової дискусії і тим самим наближення до істини в обговорюваному питанні, був, на нашу думку, директор Інституту суспільних наук професор І. Крип'якевич. Як безпартійний, він брав участь у зборах на правах запрошеного і рішуче відкинув твердження, ніби в листопаді 1918 р. у Східній Галичині не було масового руху, народної революції. «Мені тоді вже було 30 років і я мушу сказати, що цей рух того часу залишив у моїй пам'яті надзвичайно велике враження. Це було щось надзвичайне, що в один день повстали маси. Так воно виглядало у Львові»⁴⁹.

Знаний історик, торкнувшись важливих проблем революції – ролі буржуазії і народних мас, високо оцінив спроби О. Карпенка по-новому висвітлити листопадові події 1918 р. у Східній Галичині. Він зауважив, «що т. Карпенко все ж таки підняв це питання, мав відвагу взятись за нього» і повідомив присутніх, що «наш колектив

⁴⁵ Із довідки партійної комісії при Львівському обкомі КП України, підготовленої до розгляду персональної справи О. Ю. Карпенка на засіданні бюро обкому партії 17 травня 1972 р. *Галичина*. 2001. Ч. 5–6. С. 66; Держархів Львівської обл. Персональна справа О. Ю. Карпенка. Арк. 12–18.

⁴⁶ Постанова зборів партійної організації... С. 751.

⁴⁷ Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка... С. 13.

⁴⁸ Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 746.

⁴⁹ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 114; Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 747.

дійшов до такого переконання, що ми поки-що не можемо вирішити», що в цьому питанні «є дискусійним, а що треба відкинути». «Я хотів би, щоб товариші, які конкретно працюють над цим питанням, збрали відповідні матеріали ... дотепер немає згоди, як назвати цей рух з листопаду і далі 1918 р – революційним чи національно-визвольним ... і в цьому великому русі, який тоді був, є два потоки – є потік народний, і потік, очолений експлуататорським класом і буржуазією»⁵⁰.

Водночас досвідчений науковець і відповідальний керівник нагадав, як правильно досліджувати архіви, поліційні матеріали, наголосив на недопустимості «скорочення цитат або їх “доповнення”», бо «це методи, якими не можна користуватися», що «треба чесно працювати як історик і доходити до історичної правди». Він також застеріг від спрощеного оперування теоретичними проблемами за усталеною схемою. «Ще, – підкреслив він, – нам потрібна критика, яка б доходила до глибини питання. Рецензія Дудикевича і Маланчука гостра, можливо, що вона не в усьому має рацію», вони «самі про це кажуть, але тільки в такий спосіб можемо досягнути того, щоб поставити наші завдання на вищій рівень, щоб додати історичну правду»⁵¹.

На нашу думку, необхідність глибокого наукового вивчення процесів, які привели до створення ЗУНР і її оцінки, відстоював також М. Кравець, співдоповідач від партбюро. Попри критичні зауваження, він у своєму виступі наголосив, що переоцінка характеру революційних подій у Східній Галичині, подана О. Карпенком, не є, так би мовити, суто львівським явищем, що вона має всеукраїнський зріз, оскільки є складовою фундаментального переосмислення концептуальних проблем політичної історії України першої чверті ХХ ст., що якраз у ті дні дискутувалася на вченій раді Інституту історії в Києві. «Це питання, – говорив він, – також цікавить київських істориків. Правда, там в центрі уваги питання про боротьбистів, але порушується і питання, яке ми сьогодні детально розглядали. Там дискусія по цьому питанню ще не закінчена, а ведеться вона на вченій раді Інституту історії»⁵². Серед трьох товаришів, які, за його словами, поки що висловили свої думки, він виділив авторитетного вченого Федора Павловича Шевченка. «Тов. Шевченко, – підкреслив він, – наводить такий аргумент, що треба вивчати аргументацію товариша Карпенка і нову постановку питання. В основному він підтримав т. Карпенка, бо він заявив, що рецензія тт. Дудикевича і Маланчука невірна...»⁵³. Цей фрагмент з виступу на партзборах М. Кравця без тіні сумніву відображено у статті Ю. Сливки⁵⁴, а також у статті В. Бадяка: «відомий історик Ф. Шевченко, як повідомили під час зборів з Києва, “підтримує” його, а рецензію Дудикевича і Маланчука вважає “невірною”»⁵⁵.

Але чи справді саме в таких висловлюваннях (так відверто й однозначно) на підтримку О. Карпенка став Ф. Шевченко? Що у словах М. Кравця (цитованому матеріалі)

⁵⁰ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 113–117; Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 746–747.

⁵¹ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 113–117; Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 747; Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 47.

⁵² Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 744.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка... С. 13.

⁵⁵ Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 47.

правда, а що, можливо, суттєво перебільшено? Чи не було зроблено цього навмисно, щоб показати нікчемність звинувачень О. Карпенка і підтримати його у протистоянні з партійно-ідеологічною ортодоксією? Чи могли ці відомості бути плодом узагальнень самого доповідача, що виникли на основі інформації, отриманої ним про засідання вченої ради Інституту історії АН УРСР з Києва і виступ Ф. Шевченка. Чи не міг виявитись джерелом такої інформації сам О. Карпенко, який був учасником вченої ради Інституту історії АН УРСР і виступив у дискусії з обговорюваного питання?

Вчена рада Інституту історії АН УРСР у Києві з участю істориків науково-дослідних і вищих навчальних закладів республіки мала проаналізувати розробку проблематики впливу «Великого жовтня» на революційний процес в Україні, однак перетворилась на майданчик партійно-ідеологічної розправи з тими, хто відстоював національно-демократичні підходи до вивчення проблем історії України, зокрема революційного руху на західноукраїнських землях. Це поважне зібрання провідних вчених, проведене з певним часовим інтервалом в чотирьох засіданнях, 25 квітня 1958 р. заслухало основну доповідь доктора історичних наук професора М. Супруненка на тему «Огляд наукових праць з історії перемоги Великого Жовтня на Україні» і співдоповідь кандидата історичних наук І. Компанійця «Огляд наукових праць з історії революційного руху на західноукраїнських землях, що розгорнувся під впливом ідей Великого Жовтня».

Іван Компанієць у доповіді відстоював погляди на революційний рух у Східній Галичині, які він виклав у монографії, виконаній на ідейно-політичних та методологічних засадах більшовизму: «виникнення ЗУНР – результат контрреволюційних дій української буржуазії, революційний рух у Східній Галичині розвивався тільки в контексті впливу ідей Жовтневої революції [більшовицького перевороту 1917 р. у Петрограді – *І. П.*]; галичани боролися за соціальне та національне визволення тільки під зорею Радянської влади, за встановлення у краї тільки влади Рад; немає жодних підстав говорити про національно-демократичну революцію в Західній Україні і т. д., і т. п.»⁵⁶. Керуючись усталеними ідейно-ідеологічними настановами, І. Компанієць піддав брутальній критиці, з його точки зору, хибні положення, «висунуті у статті О. Ю. Карпенка “До питання про характер революційного руху в Східній Галичині”»⁵⁷: «... твердження О. Ю. Карпенка, про те, що в Східній Галичині в листопаді 1918 р. відбулась окрема “національно-демократична” революція і що так звана ЗУНР утворилася не в результаті контрреволюційних дій української буржуазії, а як наслідок революційного руху народних мас, що О. Ю. Карпенко не дав чіткої і правильної характеристики розстановці класових сил. Зокрема, він включив і буржуазію і пролетаріат в одне “загальнонаціональне повстання”, що по суті веде до відродження буржуазно-націоналістичної “теорії” єдиного потоку»⁵⁸.

Олександр Карпенко, який виступив на наступному засіданні вченої ради 28 квітня 1958 р., де почалось обговорення доповіді і співдоповіді, «приділив увагу деяким мало розробленим проблемам історії західноукраїнських земель. Він говорив про те,

⁵⁶ Див.: Компанієць І. Революційний рух в Галичині, Буковині та на Закарпатті під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1920 рр.). Київ, 1957.

⁵⁷ З історії західноукраїнських земель. Київ, 1957. Вип. I.

⁵⁸ Гамрецький Ю. М. Обговорення в Інституті історії АН УРСР праць, які вийшли до 40-річчя Великого Жовтня. *Український історичний журнал*. 1958. № 5. С. 229.

що Велика Жовтнева соціалістична революція викликала революційне піднесення трудящих західноукраїнських земель, навів факти боротьби українських трудящих проти Австро-Угорської монархії, відзначив, що саме пролетаріат був провідною силою цього революційного руху, що українське населення Галичини, Буковини і Закарпаття внесло свій вклад в повалення тюрми народів Австро-Угорської імперії. Революційна боротьба в Східній Галичині розглядається ним як складова частина революції в Австро-Угорщині. Посилаючись на оцінку, вміщену в документах КПЗУ, О. Ю. Карпенко робить висновок, що в листопадових подіях 1918 р. мав місце не путч, а масовий народний рух – національно-демократична революція, результатом якої було створення ЗУНР»⁵⁹.

У виступі Ф. Шевченка, який взяв слово після О. Карпенка, потрібно зазначити, не було жодних політичних оцінок, йшлося про суто науковий бік проблеми. Ф. Шевченко «відзначив успіхи в справі вивчення історії західноукраїнських земель», виділив «недоліки, які необхідно подолати», констатував «відсутність історичного підходу до ряду явищ», наголосив: «В окремих роботах не можна провести чіткої грані між подіями, що відбувались внаслідок внутрішніх закономірностей даної країни, і подіями, що відбувались під безпосереднім впливом Жовтня», адже «революційні події на Буковині і в Галичині подаються у відриві від подій, які відбувались в інших частинах Австро-Угорщини», «На сьогоднішній день ще відчувається недостатнє вивчення історії національно визвольного руху на Україні, особливо на західноукраїнських землях», а «Для вивчення історії західноукраїнських земель велике значення мають постанови ЦК КПЗУ, в яких дається правильна оцінка класової суті подій і в 1918 р.»⁶⁰.

І якщо роздумувати, на чієму ж боці був Ф. Шевченко, то треба сказати: він фактично підтримав О. Карпенка, який для обґрунтування своєї концепції революційних подій у Східній Галичині залучив нові архівні матеріали, зокрема й фонди КПЗУ. І водночас негласно критикував І. Компанійця, у працях якого, наприклад, у згаданій монографії, не було нових джерел, революційний рух на західноукраїнських землях розглядався без будь-якої прив'язки до революційних подій в Австро-Угорщині, а оцінки боротьби трудящих не виходили за прийняті політико-ідеологічні штампи, базовані на сталінському «Короткому курсі історії ВКП(б)». Свою позицію Ф. Шевченко підтвердив у листі до І. Крип'якевича (кінець квітня 1958 р.), у якому інформував про обговорення в Інституті історії публікацій до 40-річчя жовтневої революції, де жорсткій критиці була піддана позиція професора М. Супруненка. Він намагався об'єктивно висвітлити діяльність національної течії українського комуністичного руху (партії боротьбистів) в революційних подіях в Україні 1918–1920 рр. Його опоненти, щоб не допустити переоцінки сталінської трактовки історичного процесу в Україні, подавали її як спробу «рев'ювати партійну марксистську оцінку» цих подій, жорстко розкритикували підходи М. Супруненка і О. Карпенка⁶¹. У листі Ф. Шевченко зазначив: «Дісталось з боку одного критика [І. Компанійця – І. П.] Олександрю Юхимовичу. Та я чогось впевнений, що все це не критика, а якийсь

⁵⁹ Гамрецький Ю. М. Обговорення в Інституті історії АН УРСР... С. 230.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само. С. 228–233.

намул. Тут не стільки науки, як чогось особливого примішалося до критики. Такої думки й інші товариші»⁶².

Виступ Ф. Шевченка, в якому він підтримав погляди О. Карпенка на революційний рух у Східній Галичині у листопаді 1918 р., був тільки відлунням зіткнення і протистояння двох діаметрально протилежних непримиренних концепцій характеру революційного руху в Східній Галичині у жовтні-листопаді 1918 р., які виражали на розширеній вченій раді Інституту історії АН УРСР І. Компанієць та О. Карпенко. І якщо погляди, які представляв науковець, крім Ф. Шевченка, ніхто не насмілювався підтримати відкрито (навіть він зробив це у завуальованій формі), то їх основного критика підтримала ціла когорта однодумців.

На засіданні вченої ради 7 травня В. Л. Варецький під час аналізу літератури, яка вийшла в західноукраїнських областях, «як недолік деяких праць, назвав висвітлення історії західноукраїнських земель у певному відриві від соціалістичного процесу в Радянському Союзі. Виступаючий вважає, що не можна розглядати листопадові події 1918 р. в Східній Галичині як перемогу народної революції»⁶³. А. Д. Ярошенко (Інститут історії партії ЦК КП України) «В своєму виступі критикував положення О. Ю. Карпенка щодо прогресивної участі української буржуазії західноукраїнських земель в подіях 1918–1919 рр., виступив проти спроб поставити в один ряд революційно-визвольну боротьбу трудящих мас і націоналістичні дії української буржуазії»⁶⁴. «О. Ф. Єрмоленко відзначив, що деякі історики Львова і Києва почали відроджувати невірні теорії ідеалізації ЗУНР, які необхідно рішуче викоринити»⁶⁵.

У заключному слові на засіданні вченої ради 20 травня І. Компанієць продовжив критику поглядів О. Карпенка. «І. І. Компанієць говорив про неможливість змішування революційного руху українських трудящих мас проти влади Габсбургів і контрреволюційного путчу української буржуазії, які проходили одночасно. Погляди О. Ю. Карпенка, на його думку, мають антинауковий характер, але можна сподіватись, що молодий, здібний науковець зрозуміє свої помилки і створить корисні наукові праці»⁶⁶.

Голова вченої ради, директор Інституту історії АН УРСР О. К. Касименко підтримав цю критику, наголосивши: «неправильні трактування є також у висвітленні історії західноукраїнських земель, на що звернули увагу співдоповідач і виступаючі»⁶⁷. У підсумку негатив, висловлений учасниками зібрання при обговоренні співдоповіді, був акумульований у висновку: «Вчена рада відзначила наявність істотних помилок і в окремих працях з історії революційного руху на західноукраїнських землях, що розгорнувся під впливом Великого Жовтня. Це проявилось в згадуваній статті О. Ю. Карпенка, в якій не показана контрреволюційність західноукраїнської

⁶² Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка... С. 13.

⁶³ Гамрецький Ю. М. Обговорення в Інституті історії АН УРСР... С. 231.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само. С. 232.

⁶⁷ Там само. С. 233.

націоналістичної буржуазії під час утворення так званої Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а також хибно твердиться, що нібито ЗУНР була створена в результаті революційної боротьби народних мас»⁶⁸.

Документально не встановлено, чи був О. Карпенко учасником усіх чотирьох засідань вченої ради Інституту історії АН УРСР, як і того, чи саме від нього в Інституті суспільних наук напередодні партійних зборів 5–6 травня 1958 р. була поширена інформація про зміст дискусії в Києві, чи правдиве твердження, що під час зборів М. Кравець отримав інформацію про роботу вченої ради Інституту історії і виступ Ф. Шевченка. Матеріали розширеного засідання вченої ради Інституту історії АН УРСР, які спеціально у зв'язку з цим подані і проаналізовані вище, не виявляють у виступі Ф. Шевченка тверджень, які містились у виступі М. Кравця на закритих партійних зборах Інституту суспільних наук у Львові з покликанням на нього, «що треба вивчати аргументацію товариша Карпенка і нову постановку питання», «що рецензія тт. Дудикевича і Маланчука невірна...», що він «підтримує» О. Карпенка. Раз їх немає в єдиному джерелі – публікації Ю. М. Гамрецького, присвяченій роботі вченої ради Інституту історії АН УРСР, то напрошується висновок: вони, не підтверджені документально, приписані Ф. Шевченку. До речі, названі М. Кравцем прізвища вчених – Вовчанського і Слуцького, які «виступили на той час», у цих матеріалах теж не значаться. Крім того, на час зборів 5–6 травня 1958 р. вчена рада не засідала. Дискусія, розпочата 28 квітня, була продовжена тільки 7 травня, тобто коли збори закінчились. Беззаперечним є й інше: оманливі в деталях висловлювання М. Кравця, по суті, відображали позицію Ф. Шевченка, висловлену під час дискусії на другому засіданні вченої ради інституту 28 квітня 1958 р. і підтверджену в цитованому листі до І. Крип'якевича. Так чи так, хай які були джерела походження неформальних висловлювань М. Кравця на партійних зборах, сказані співдоповідачем, представником партбюро, зрештою, головою зборів, вони свідчать, на нашу думку, не тільки про фактичну підтримку О. Карпенка, але й незгоду з критикою його в «рецензії» і з самою «рецензією».

Ця ж позиція виявилась і під час розгляду іншого важливого питання – формулювання думки зборів щодо «рецензії». Роль М. Кравця і тут була вирішальною. Констатацією того, що «т. Карпенко визнав свої помилки», йому вдалося перевести увагу зборів на саму рецензію. Тільки-но він це зробив, як відразу пролунало: «Якщо говорити про рецензію, то на неї можна навести ще більше критики»⁶⁹. Так виявилось, що лінія обласного партійного керівництва насправді наштовхується на приховане несприйняття. Негласна підтримка О. Карпенка і солідарність з ним, виступ М. Кравця та висловлена претензія щодо якості «рецензії», підтримана зборами, додали Олександру Юхимовичу впевненості, допомогли вистояти перед брутальним наступом на основі його наукового бачення характеру революційного руху в Східній Галичині. Проте і після зборів критика концепцій О. Карпенка не припинилась. І. Компанієць у статті «Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях», опублікованій в органі ЦК КП України (!) газеті «Радянська Україна» за

⁶⁸ Гамрецький Ю. М. Обговорення в Інституті історії АН УРСР... С. 233.

⁶⁹ Із стенограми партійних зборів Інституту суспільних наук АН УРСР... С. 749.

10 вересня 1958 р., виділив цілу низку «недоліків», нібито допущених О. Карпенком у статті. Зокрема те, що він подає путч буржуазії за «революцію»⁷⁰.

Олександр Юхимович, якого позбавили можливості відповідати у пресі на звинувачення опонентів, став на свій захист у спеціально підготовленому документі – листі-відгуку (на 27 сторінках машинопису), надісланому секретарю ЦК КП України С. В. Червоненку. Відстоюючи право на існування свого, відмінного від загальноприйнятого бачення революційного руху у Східній Галичині, він покликався на приклад неоднозначної оцінки в радянській історіографії характеру Листопадової революції в Німеччині 1918 р. «Але я ніде не читав, – писав він, – щоб когось з них звинувачували у збоченнях, у відході від марксизму-ленінізму і т. п. гріхах. Навпаки, всі вони одержали всеоюзну трибуну для висловлення своїх поглядів»⁷¹. О. Карпенко нагадав партійному керівникові його виступ в актовому залі Львівського університету. «Ви, Степане Васильовичу ... закликали сміливо, по-новому ставити наукові проблеми в галузі суспільних наук, розвиваючи історичну науку. Якраз цим і керувався я, коли брався за дослідження впливу Жовтневої революції на революційний рух у Східній Галичині, за дослідження листопадових подій»⁷². О. Карпенко просив секретаря ЦК КПУ «вникнути в суть справи і допомогти відстояти історичну правду». «Степане Васильовичу! Я Вас прошу дозволити мені виступити зі статтею на сторінках республіканської преси. Я Вас прошу припинити травлю і переслідування, так грубо і інтенсивно розпочаті не без відома деяких партійних керівників»⁷³. «Досліджуючи вищезгадану проблему я вважав, що роблю відповідальну і почесну справу, бо основна мета дослідження – відвоювання з арсеналу українських буржуазних націоналістів революційних традицій народу, відтворення історичної правди. І хоч сьогодні проти мене, – констатував О. Карпенко, – ведеться широка методично добре організована кампанія, хоч до цієї кампанії докладають свої руки не тільки “учені”, але і деякі партійні керівники, я глибоко переконаний, що основна ідея, яку я відстоюю, що український народ брав активну участь в революції в Австро-Угорщині, є правильна, і пройде певний відрізок часу, і всі змушені будуть це визнати. Я гордий тим, що виявився продовжувачем боротьби Компартії проти різного роду націоналістів і шовіністів в питанні оцінки листопадових подій»⁷⁴. Невпевнений, що підняті ним проблеми будуть позитивно вирішувати або його інформуватимуть про це (підставою такої недовіри було те, що на свій лист від 22 червня 1958 р. він не отримує відповіді), О. Карпенко просив: «Степане Васильовичу! Якщо питання, поставлені в даному листі, в силу ряду обставин, не можуть бути Вами позитивно

⁷⁰ Компанієць І. Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях. *Радянська Україна*. 1958. 10 вересня. (Детальніше див.: Пендзей І. В. Олександр Карпенко – дослідник ЗУНР. *Галичина*. 2014. Ч. 25–26: До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. С. 349). Усіх «критиків» перевершив В. Маланчук у брошурі «Історія однієї зради» (Маланчук В. Історія однієї зради. Львів, 1958).

⁷¹ Із листа О. Ю. Карпенка секретарю ЦК КП України С. В. Червоненку з приводу статті І. Компанійця в газеті «Радянська Україна» 23 вересня 1958 р. *Галичина*. 2001. Ч. 5–6. С. 60.

⁷² Там само. С. 59.

⁷³ Там само. С. 60.

⁷⁴ Там само.

вирішені, прошу Вас передати його на розгляд Президії ЦК КП України і дану заяву вважати заявою до Президії ЦК КП України»⁷⁵.

Проте переслідування О. Карпенка не тільки не припинились, а навпаки посилились і набули все більш загрозливого для нього характеру. Як наслідок, його монографії: «Жовтнева революція і революційний процес в західноукраїнських землях (1917–1920 рр.)», 26 др. арк., (працю ще в 1957 р. прийняв до друку Держполітвидав УРСР) і «Міжнародний імперіалізм – організатор окупації західноукраїнських земель (1917–1920 рр.)», 20 др. арк., так і не були опубліковані. Його прізвище як упорядника та відповідального редактора вилучили з підготовленого за його участю і рекомендованого до друку вченою радою Львівського облархіву управління другого тому збірника документів «Під прапором Жовтня (1921–1928 рр.)». Йому не тільки не давали можливості виступити у пресі з відповіддю на «критику», але й відмовили у проханні поїхати в Москву для виголошення в АН СРСР доповіді з дискусійного питання і одержання кваліфікованої консультації спеціалістів; під різними приводами затримували його наукове відрядження в польські архіви, де зберігалися цінні матеріали з досліджуваної ним проблеми тощо⁷⁶.

Явне роздратування партійних чиновників викликало підтвердження О. Карпенком своїх поглядів на характер революційного руху у Східній Галичині в листопаді 1918 р. під час зустрічі з польським істориком Валентиною Найдус на нараді істориків у Львівському університеті в січні 1959 р. Партбюро інституту, яке негайно зібралось, оцінило цей виступ як «неправильну поведінку» і констатувало: Карпенко стоїть на «помилкових» «старих позиціях»⁷⁷. Закриті партзбори 29 січня 1959 р., які формально зібралися заслухати звіт О. Карпенка «про виконання тематичної роботи», звинуватили його, що «не виконав» планової роботи, водночас працював над позаплановою, не повідомивши про це відділ, «не відмовився від старих помилок», допускає нові похибки, поводиться «амбітно», «хитрує», не реагує на критику та ін.⁷⁸; «що тов. Карпенко в своїй статті в газеті «Львовская правда» виступив дуже поверхово, «себе не обідив» і що це, фактично, не був «самокритичний виступ», а також, що «Відділ науки ЦК вважає, що тов. Карпенко зробив ще дуже мало, щоб виправити свої помилки»⁷⁹. Хоч у його творчому доробку, як зазначалось, були дві монографії, участь у підготовці двох збірників документів, науковця пропонували за несумлінне ставлення до своїх прямих обов'язків «серйозно попередити»⁸⁰. Ухвалили «попередити», все «доробити», «виправити», «не допускати помилок»⁸¹.

Львівський обком партії та ЦК КП України, які фактично вимагали від О. Карпенка відмовитися від власної концепції, публічно осудити свої «політично невірні підходи», невдоволені його непоступливістю, посилили нападки. У довідці про роботу Інституту суспільних наук АН УРСР, підготовленій у лютому 1959 р. для бюро обкому

⁷⁵ Із листа О. Ю. Карпенка... С. 60.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 9–10.

⁷⁸ Там само. Спр. 56. Арк. 7, 9–12.

⁷⁹ Там само. Спр. 52. Арк. 7.

⁸⁰ Там само. Арк. 6–7, 9–12.

⁸¹ Там само. Спр. 56. Арк. 18–20.

партії завідувачем відділу науки і культури В. Маланчуком, прізвище О. Карпенка в негативному ракурсі згадувалось шість разів⁸². У ній зазначалося: «Старший науковий співробітник відділу історії О. Ю. Карпенко у своїй статті “До питання про характер революційного руху в Східній Галичині у 1918 р.” трактував листопадовий переворот 1918 р. у Львові, як “загальнонаціональне повстання”, намагався характеризувати його як “буржуазно-демократичну революцію”, факт створення контрреволюційної ЗУНР як “прогресивне” явище, ідеалізував західноукраїнську дрібну буржуазію, розглядав революційний рух західноукраїнських трудящих ізольовано від революційного руху трудящих України. Більше того, навіть після рішення партійних зборів інституту і виступів партійної преси Карпенко продовжує відстоювати більшість своїх шкідливих позицій»⁸³.

Юрій Кондуфор, завідувач відділу науки і культури ЦК КП України, у доповідній записці про діяльність інтелігенції Львівської області від 23 квітня 1959 р. зазначав, що О. Карпенко у статті «До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р.» «допустив серйозні методологічні і фактичні помилки. Процес в Галичині розглядає поза революційних подій в Росії», а «спроба переконати читача, що створення так званої Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) – законмірне явище, облілює деяких націоналістів-діячів»⁸⁴.

Партійні органи непокоїло не тільки рішення відстоювання О. Карпенком власної концепції революційного руху у Східній Галичині, небажання публічно засудити свої «політично невірні підходи», але й те, що його ідеї, наукові твердження і висновки щодо подій у Західній Україні в листопаді 1918 р., виникнення ЗУНР викликали підвищений інтерес і за стінами установи, у якій він працював. До прикладу, збірник наукових праць львівських вчених за 1957 р. накладом 1 500 примірників, у якому була надрукована проблемна стаття О. Карпенка, швидко розкупили. Особливий інтерес серед інтелігенції викликала опублікована О. Карпенком «Декларація Національної ради». Партійну ортодоксію особливо турбувало, що характер обговорення концепції О. Карпенка на інститутських партійних зборах 5–6 травня 1958 р., як і рукопису його монографій «Жовтнева революція і революційний рух на західноукраїнських землях у 1917–1920 рр.» та «Міжнародний імперіалізм – організатор окупації західноукраїнських земель (1918–1920 рр.)» у відділі історії України, засвідчив: «ідейно-хібні погляди Карпенка у цих питаннях не є самотніми». Зерна «буржуазного об’єктивізму», посіяні О. Карпенком на ниві досліджуваної проблеми, проросли повноцінним колосом у творчості його побратимів. «Є. Яцкевич та Ю. Сливка у своїх рецензіях (1957 р.) [на його роботи – *І. П.*], – зазначив В. Маланчук у довідці

⁸² Там само. Арк. 2–6; Довідка відділу науки і культури Львівського обкому КП України про роботу Інституту суспільних наук АН УРСР 27 лютого 1959 р. *Культурне життя в Україні: західні землі*. Львів, 1996. Т. 2: (1953–1966). С. 364–370.

⁸³ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 4; Довідка відділу науки і культури Львівського обкому КП України... С. 367; Із довідки відділу науки і культури Львівського обкому КП України про роботу Інституту суспільних наук АН УРСР 21 лютого 1959 р. *Галичина*. 2001. Ч. 5–6. С. 61.

⁸⁴ Доповідна записка завідувача відділу науки і культури ЦК КП України про діяльність інтелігенції Львівської області 23 квітня 1959 р. *Культурне життя в Україні: західні землі*. Т. 2: (1953–1966). С. 385.

обкому партії, – розвиваючи “теорії” Карпенка, пішли ще далі по шляху апологетики української буржуазії. Ю. Сливка, наприклад, пише: “Оскільки ми признаємо, що українська буржуазія очолювала революційно-визвольну боротьбу трудящих, то ми повинні інакше підійти до оцінки внутрішньої і зовнішньої політики ЗУНР, яка мобілізувала внутрішні і зовнішні сили на боротьбу з іноземним агресором. Отже, ми повинні говорити не про зрадницьку політику уряду ЗУНР, а тільки про окремі помилки в політиці української буржуазії, оскільки в цілому вона очолила революційно-визвольну боротьбу”⁸⁵. У постанові Бюро Львівського обкому КП України про роботу Інституту суспільних наук АН УРСР від 27 лютого 1959 р., складений на основі «довідки», опальних співробітників звинуватили в ідейних помилках, ревізії марксистської оцінки суспільно-політичних явищ в Західній Україні, трактуванні їх «з буржуазно-націоналістичних позицій» (роботи О. Карпенка, М. Мороза, рецензії Ю. Сливки, Є. Яцкевича тощо)⁸⁶.

Крім критики О. Карпенка і його сподвижників, Львівський обком КП України вдався до фронтального наступу на колектив Інституту суспільних наук. Так, В. Маланчук у «довідці» зазначав, «що керівництво інституту і парторганізації, знаючи про хибні позиції авторів рецензії, до останнього часу замовчують їх і не надають належної політичної оцінки...»⁸⁷. Недостатній контроль керівництва та парторганізації інституту за науковою роботою своїх працівників підкреслювався й у постанові Бюро Львівського обкому КП України від 27 лютого 1959 р.⁸⁸. У цьому вбачали причину, що «окремі працівники інституту ... страждають буржуазно-об’єктивістичним підходом до оцінки тих чи інших явищ і подій». Відтак Бюро Львівського обкому КП України заклиало давати політичну оцінку подібним випадкам та переглянути кадровий склад інституту⁸⁹.

Секретар Львівського обкому партії Ф. Коваль на закритих партійних зборах в Інституті суспільних наук 10 березня 1959 р. так само вимагав давати політичну оцінку подібним випадкам та придивитись до кадрового складу інституту, рекомендував «переглянути тематику досліджень» відповідно до вимог XXI з’їзду КПРС, видавати «високоідейні роботи», «позбутися людей, які неспроможні це робити»⁹⁰. Заввідділу В. Маланчук «радив» координувати розробку теми боротьби з українським буржуазним націоналізмом з іншими відділами, опановувати ідейний рівень, складні теоретичні питання, дотримуватись «партійної дисципліни», порядності, а Ю. Сливці – не замовчувати «своїх помилок»⁹¹. В ухвалі зборів, де стисло викладено основні положення обкомівської постанови, вказано на «помилки

⁸⁵ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 4; Із довідки відділу науки і культури... С. 61; Культурне життя в Україні. Західні землі. Т. 2: (1953–1966). С. 367–368.

⁸⁶ Культурне життя в Україні... Т. 2. С. 370–371.

⁸⁷ Із довідки відділу науки і культури... С. 61.

⁸⁸ Постанова Бюро Львівського обкому КП України про роботу Інституту суспільних наук АН УРСР 27 лютого 1959 р. *Культурне життя в Україні: західні землі*. Т. 2: (1953–1966). С. 371.

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 48–49, 50–51.

⁹¹ Там само. Арк. 52–53.

в доборі кадрів»⁹², ухвалено належно на них відреагувати й надалі таких помилок не допускати⁹³.

Юрій Кондуфор, завідувач відділу науки і культури ЦК компартії України у доповідній записці про діяльність інтелігенції Львівської області від 23 квітня 1959 р. відзначав, що: «Не задовільною є справа з підбором, роботою з кадрами. Директор Інституту суспільних наук АН УРСР Крип'якевич взяв на роботу Нудьгу, Дашкевича і М. Мороза, які повернулися після покарання, і які не становлять наукової цінності. Але під різним приводом не приймають людей, рекомендованих партійними органами»⁹⁴.

Дирекція Інституту суспільних наук, взявши до уваги критику своєї діяльності, для виконання рішення партійних зборів інституту від 5–6 травня 1958 р. доручила групі науковців (М. Герасименко, М. Кравець, Г. Ковальчак) виступити з науковою статтею, присвяченою аналізу концепції О. Карпенка. Опублікована у березневому номері Українського історичного журналу, вона нібито «спростовували» «хибну концепцію О. Карпенка»⁹⁵.

Ідейно-теоретична критика «товаришів» по партії і роботі в інституті, чергові звинувачення в методологічних помилках, висловлені у цій статті, поєднувалися з жорстким партійним переслідуванням О. Карпенка. На партзборах 14 вересня 1959 р., як і на всіх інших зібраннях, науковця знову згадано в негативному сенсі: «чимало недоопрацював», «слабо озброєний марксистською методологією, некритично використав джерела», тому «громадськість засудила» його антинаукові концепції у висвітленні подій 1918 р. Хиби методологічного характеру допустив у статті «До питання про виникнення і організаційне оформлення КПЗУ»⁹⁶. Фактично від О. Карпенка вимагали відмовитись від власної концепції, публічно засудити свої «політично невірні підходи». Однак відвернутися від вистражданого у творчих муках і обгрунтованого солідною джерельною базою бачення подій 1918 р. О. Карпенко не зміг, не зумів «повністю покаятися» або «відмовитися від помилок»⁹⁷.

Зазнавши повної невдачі у спробах приборкати самотнього вченого шляхом морально-політичного тиску і переслідувань, партійна ортодоксія використала свою останню перевагу: визначати долі людські не за професійними якостями їхніх носіїв, а за виконанням партійних інструкцій і настанов, адміністративних рішень. Дирекція та партбюро Інституту суспільних наук, покликаючись на невиконання О. Карпенком тематичного плану і непартійну поведінку, змушені були дати негативну характеристику, а конкурсна комісія інституту, яка обговорювала питання про заміщення штатних посад старших наукових співробітників відділу історії України, не рекомендувала його на заміщення штатної посади старшого наукового співробітника цього відділу. Вчена рада 30 вересня 1959 р. підтримала конкурсну комісію і на підставі її

⁹² Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 54–56.

⁹³ Там само. Арк. 18–20.

⁹⁴ Доповідна записка завідувача відділу науки і культури ЦК КП України... С. 388.

⁹⁵ Герасименко М., Кравець М., Ковальчак І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. *Український історичний журнал*. 1959. № 3. С. 85–94. Детальний аналіз цієї статті див.: Пендзей І. В. О. Ю. Карпенко і радянська історіографія ЗУНР. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 137–158.

⁹⁶ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 115–119.

⁹⁷ Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 48.

висновку не переобрала О. Карпенка на посаду старшого наукового співробітника відділу⁹⁸. О. Карпенко «допустив серйозні помилки методологічного характеру, які гостро критикувалися в пресі і науковою громадськістю», «незважаючи на визнання своїх помилок раніше, він знову висвітлює події в Східній Галичині початку листопада 1918 р. з антинаукових позицій», а «помилки методологічного характеру допущені і в статті “До питання про виникнення і організаційне оформлення КПСГ (1919–1923 рр.)”»⁹⁹. Тобто аналізували не об’єктивну оцінку суспільно-політичних явищ у Східній Галичині, подану О. Карпенком, а ідейно-політичні та ідеологічні «помилки». Крім того, опального вченого позбавили можливості виїзду за кордон, права участі в наукових конференціях у Польщі (Жешуві) та НДР (Берліні), на які його запросили, і можливості безпосереднього спілкування з зарубіжними вченими. Він надовго став «невиїзним». На думку О. Карпенка, прискорило рішення про його звільнення «те, що у Відні на фестивалі група українських емігрантів (Стахів та ін.) у розмові зі Львівською делегацією цікавилась ним і позитивно оцінила його статті, незважаючи на окремі його “більшовицькі помилки”»¹⁰⁰. Звітно-виборні партзбори 8 жовтня 1959 р. всю провину за прийняте вченою радою рішення поклали на О. Карпенка. У доповіді секретаря парторганізації М. Івасюти зазначалось: «Партбюро, дирекція, відділ історії робили чимало, щоб Карпенко став на правильний шлях у своїй роботі як науковець і, перш за все, як комуніст. Але нема позитивних результатів. Обіцяв на партзборах подати новий варіант тематичної роботи з розгорнутою критикою своїх помилок, але не зробив ... Карпенко по суті продовжує відстоювати свої помилкові позиції ... протиставив себе відділу»¹⁰¹. В інших виступах було вловлено натяки «жалю», що «так трапилося», але в «прикрій ситуації» винний насамперед Карпенко, бо «не прислухався до порад», «критики»¹⁰². Директор інституту І. Крип’якевич не поспішав із звільненням з роботи О. Карпенка. За його порадою Олександр Юхимович звернувся до ЦК КПРС та в президію АН УРСР. Остання своєю постановою, покликаючись на порушення положення про конкурси, відмінила рішення про звільнення. Однак на вимогу В. Маланчука він все-таки був звільнений з роботи в Інституті суспільних наук АН УРСР. Така була жорстока реальність і розплата за ідейно-політичні, ідеологічні та методологічні «помилки» в науковій роботі вченого.

REFERENCES

Badiak, V. (2001). Oleksandr Karpenko ochyma studenta i naukovtsia. *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Na poshanu profesora Oleksandra Karpenka*, 5–6, 46 [in Ukrainian].

⁹⁸ Держархів Львівської обл. Ф. П-575. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 161–162.

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Там само. Арк. 137.

¹⁰¹ Там само. Арк. 161–162.

¹⁰² Там само. Арк. 138, 140–141; Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента... С. 49.

Dopovidi ta povidomlennia Lvivskoho derzhavnogo universytetu. (1957), 7 (2), 20 [in Ukrainian].

Dopovidna zapyska zaviduvacha viddilu nauky i kultury TsK KP Ukrainy pro diialnist intelihentsii Lvivskoi oblasti 23 kvitnia 1959 r. (1996). In *Kulturne zhyttia v Ukraini: zakhidni zemli. Dokumenty i materialy* (Vol. 2, p. 385). Lviv [in Ukrainian].

Dovidka viddilu nauky i kultury Lvivskoho obkomu KP Ukrainy pro robotu Instytutu suspilnykh nauk AN URSR 27 liutoho 1959 r. (1996). In *Kulturne zhyttia v Ukraini: zakhidni zemli. Dokumenty i materialy* (Vol. 2, pp. 364–370). Lviv [in Ukrainian].

Dudykevych, B., & Malanchuk, V. (1958, Berezen 9). Za obiektyvne vysvitlennia istorichnoho protsesu v Zakhidnii Ukraini. *Vilna Ukraina* [in Ukrainian].

Hamretskiy, Yu. M. (1958). Obhovorennia v Instytuti istorii AN URSR prats, yaki vyshly do 40-richchia Velykoho Zhovtnia. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 229 [in Ukrainian].

Herasyenko, M., Kravets, M., & Kovalchak, I. (1959). Do pytannia pro kharakter podii u Skhidnii Halychyni na pochatku lystopada 1918 r. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 85–94 [in Ukrainian].

Iz dovidky partiinoi komisii pry Lvivskomu obkomi KP Ukrainy, pidhotovlenoi do rozghliadu personalnoi spravy O. Yu. Karpenka na zasidanni biuro obkomu partii 17 travnia 1972 r. (2001). *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Na poshanu profesora Oleksandra Karpenka*, 5–6, 66 [in Ukrainian].

Iz dovidky viddilu nauky i kultury Lvivskoho obkomu KP Ukrainy pro robotu Instytutu suspilnykh nauk AN URSR 21 liutoho 1959 r. (2001). *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Na poshanu profesora Oleksandra Karpenka*, 5–6, 61 [in Ukrainian].

Iz lysta O. Yu. Karpenka sekretariu CK KP Ukrainy S. V. Chervonenku z pryvodu statti I. Kompaniitsia v hazeti «Radianska Ukraina» 23 veresnia 1958 r. (2001). *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Na poshanu profesora Oleksandra Karpenka*, 5–6, 61 [in Ukrainian].

Iz stenohramy partiinykh zboriv Instytutu suspilnykh nauk AN URSR pro ideinyi i naukovyi riven publikatsii instytutu 6 travnia 1958 r. (2006). In *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli* (Vol. 3, p. 741). Lviv [in Ukrainian].

Karpenko, O. (1958). Borotba robitnychoho klasu Skhidnoi Halychyny proty vlady ukrainskoi burzhuzii pid chas isnuvannia ZUNR. *Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel*, 69–86 [in Ukrainian].

Karpenko, O. Yu. (1956). Vplyv Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii na pidnesennia revoliutsiinoho rukhu v Zakhidnii Ukraini v 1918–1923 rr. Abstracts of the Scientific Conference of Historians. (pp. 3–4). Lviv [in Ukrainian].

Karpenko, O. Yu. (1957). Do pytannia pro kharakter revoliutsiinoho rukhu v Skhidnii Halychyni v 1918 r. *Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel*, 1, 84 [in Ukrainian].

Karpenko, O. Yu. (1993). Lystopadova 1918 r. natsionalno-demokratychna revoliutsiia na zakhidnoukrainskykh zemliakh. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 27 [in Ukrainian].

Karpenko, O. Yu. (1993). Utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky – vikopomnyi chyn ukrainskoho narodu. Proceedings of the International Scientific Conference dedicated to 75 Anniversary of West Ukrainian People's Republic. (p. 8), Ivano-Frankivsk, 1–3 lystopada 1993. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Kobuta, S., & Mytsan, K. (2001). Zhyttia, prysviachene sluzhinniu nautsi: do 80-littia profesora O. Yu. Karpenka. *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Na poshanu profesora Oleksandra Karpenka*, 5–6, 26 [in Ukrainian].

Kompaniiets, I. (1957). *Revoliutsiinyi rukh v Halychyni, Bukovyni ta na Zakarpatti pid vplyvom idei Velykoho Zhovtnia (1917–1920 rr.)*. Kyiv [in Ukrainian].

Kompaniiets, I. (1958, Veresen 10). Pravdyvo vysvitliuvaty istoriiu revoliutsiinoho rukhu na zakhidnoukrainskykh zemliakh. *Radianska Ukraina* [in Ukrainian].

Malanchuk, V. (1958). *Istoriia odniiei zrady*. Lviv [in Ukrainian].

Pendzei, I. V. (2014). Oleksandr Karpenko – doslidnyk ZUNR. *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Do 95-richchia utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky*, 25–26, 349 [in Ukrainian].

Pendzei, I. V. (2015). O. Yu. Karpenko i radianska istoriohrafia ZUNR. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 137–158 [in Ukrainian].

Postanova Biuro Lvivskoho obkomu KP Ukrainy pro robotu Instytutu suspilnykh nauk AN URSSR 27 liutoho 1959 r. (1996). *Kulturne zhyttia v Ukraini: zakhidni zemli* (Vol. 2, p. 371). Lviv [in Ukrainian].

Postanova zboriv partiinoi orhanizatsii Instytutu suspilnykh nauk Akademii nauk URSSR vid 6 travnia 1958 r. (2006). *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli* (Vol. 3, pp. 750–751). Lviv [in Ukrainian].

Slyvka, Yu. (2001). Lvivskiy period naukovo-pedahohichnoi diialnosti Oleksandra Karpenka (1949–1978 rr.). *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: Na poshanu profesora Oleksandra Karpenka*, 5–6, 12 [in Ukrainian].

«Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel». (1957), 1 [in Ukrainian].

Ivan PENDZEI

PhD (History)

Associate Professor at the Department of World History

Institute of History and Political Science

V. Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6499-329X>

e-mail: pendzey.ivan@gmail.com

OSTRACISM OF OLEKSANDR KARPENKO DURING HIS WORK IN THE INSTITUTE OF SCIENCES OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF UKRSSR IN LVIV

The article explains the conceptual differences in views between O. Karpenko and adepts of communist ideology regarding the revolutionary movement in Eastern Halychyna in November 1918 and generated, based on them, scientific, ideological, party, and administrative-organizational ostracism of the scientist. He bravely defended his innovative views on the revolutionary process in Eastern Halychyna in November 1918, and struggled for their establishment in Soviet historiography. Bulling and persecution of O. Karpenko, caused by his reassessment of the nature of revolutionary events in Eastern Halychyna, is associated with the fundamental problem of rethinking the conceptual problems of the political history of Ukraine in the first quarter of the 20th century, which in those days were discussed at the expanded Academic Council of the Institute of History of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in Kyiv, where he spoke and was subjected to merciless criticism. Based on the primary source, reproduced confrontation of two opposed concepts of the revolutionary movement in Eastern Halychyna

in October–November 1918, which were expressed and represented by I. Kompaniets and O. Karpenko, the position in the discussion of the famous scientist F. Shevchenko also clarified. The decisions of several party meetings of the Institute of Social Sciences aimed at humiliating the scientist and discrediting his ideas were presented. Analysis of the closed party meetings of the Institute of May 5–6, 1958, and their decisions are made in detail. There were certain differences between the interpretation of M. Kravets' speech at the meeting by Yu. Slyvka and V. Badiak, and of his actual role in the compromise resolution adopted by the meeting, and the rejection of the party massacre from O. Karpenko. The spread of his ideas, scientific statements, and conclusions on events in Western Ukraine in November 1918, and the emergence of ZUNR, both in the Institute of Social Sciences and among the public, is shown. Attention was paid to the issue of the attack of the Lviv Regional Committee of the Communist Party of Ukraine on the staff of the Institute, his and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine accusations of the Director of the I. Krypiakevych Institute in unsatisfactory work with personnel, which eventually led to firing O. Karpenko from his job at the Institute of Social Sciences of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.

Keywords: Oleksandr Karpenko, the character of the revolutionary movement in Eastern Halychyna, national-democratic revolution, ZUNR, «Ukrainian bourgeois nationalism», ostracism.